

Adalékok Kiskundorozsma művelődési és társadalmi viszonyaihoz

MARJANUCZ LÁSZLÓ

(Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola)

Dolgozatunkban főként a XIX. század vége és a XX. század első fele műveltségi és társadalmi állapotát tükröző újabb adatokat kívánunk közzé tenni.

Kiskundorozsma lakosságának művelődési törekvéseit, a műveltséghez jutás lehetőségét alapvetően meghatározta sajátos földrajzi fekvése és a történetileg kialakult megélhetési módok változatlan továbbélése. Előbbin a népet még 1936-ban is „belterületi” és „kületerületi” csoportra bontó földrajzi elhelyezkedést, utóbbin a mezőgazdasághoz kapcsolódó kereseti források túlsúlyát, s az újabb gazdasági ágazatok (kubikosság, agrárkereskedelem, fuvaros távolsági kereskedelem stb.) szerényebb jelenlétét értjük.¹

Hatással volt Dorozsma kulturális fejlődésére a község sajátos közigazgatási helyzete. A redempció által teremtett különleges jogállapotokon az 1848-as törvények sem változtattak. Ez a művelődési ügyekre is kiterjedő községi autonómia lényeges változtatások nélkül működött 1872-ig. Ekkor egy törvénnyel módosítottak a község közigazgatási státuszán, de a gazdasági és kulturális élet kialakításában továbbra is jelentősek maradtak a helyi kezdeményezések. Jóllehet a művelődés polgári kereteinek meghonosítása annak bizonyos mértékű centralizációjával járt, a nagy hagyományokkal bíró jászkun függetlenség a kerületeknek 1876-ban történt eltörlése után is tovább élt a szokásjogban, motiválta az emberek magatartását, gondolkodását sokszor máig tartó hatállyal.²

A független önkormányzati élet leglényegesebb eleme a gazdálkodás szabadsága volt, de annak menedzselése, színvonalának emelése nagymértékben függött a nép általános kultúrállapotától. A korai művelődési helyzetre jellemző volt, hogy — átfogó kultúrpolitika hiányában — szórvány kezdeményezésként jelentek meg az írni-olvasást, bizonyos szaktudást elterjeszteni óhajtó fórumok.

Dorozsmán az 1700-as évek elején egy ún. plébánia iskola működött, ahol felnőtteket és gyerekeket papok illetve kántorok tanítottak a legelemibb ismeretekre.³ Esetleges volt maga az iskola — hiszen mindig valamelyik magános fogadta be házában egy üresen álló nagyobb szobájába —, s teljesen önkéntes volt a tanulás, amit a rendelkezésre álló kevés szabadidő, a nagy távolság és a pénzszűke miatt eleve nem vállalhatott mindenki. Az oktatást végző tanítók tanítványaikkal szembeni előnye is pusztán a korábbi diákoskodáskor vagy a katonaságnál szerzett írni-olvasni tudásra,

¹ Sztríha Kálmán 1937. 10.

² Molnár Katalin 1987. 7.

³ Canonica Visitatio 1789. május 11—12. (latin eredetije a kiskundorozsmai plébánián).

illetve a kántortól eltanult énektudásra korlátozódott.⁴ Dorozsma értelmiségi társadalma — a hatalom választott képviselőin kívül — a község által alkalmazott képzett tisztviselőkből állt: ilyen volt a kegyúri jog szabályai szerint megválasztott plébános, akinek véleménye a községet érintő szinte minden kérdésben meghatározó súllyal esett latba. A kinevezett adminisztráció kultúrelhivatottsággal rendelkező tagjai lehettek még: a phisikusok (orvosok, chirurgusok, sebészek és rendszerint borbélyok), valamint a bábák, kiknek oklevéllel igazolt műveltségét a korabeli tanácsülési jegyzőkönyvek is igen magasra becsülték.⁵ Iémánk szempontjából — az egyház mellett — mégis inkább a tanítókra kell felhívunk a figyelmet, akik már a polgári kor előtt is az intézményes művelődés fő letéteményesei voltak. Egyház és iskola összefonódását jelzi az a tény is, hogy Dorozsmán az iskola községi fenntartása következtében a tanítót a tanács nevezte ki, a plébános véleményének előzetes kikérése után.

A kultúra előmozdításáért hivatott személyek viszonylag szűk skálája, s a műveltségszerzés belátáson alapuló rendszere a polgári kor beköszöntével is csak fokozatosan alakult át. A továbbiakban a művelődési igényeket formáló tényezők megváltozásával, a műveltséghez jutás modern, polgári csatornáinak kialakulásával foglalkozunk.

1. Egyház és iskola — a művelődés alapszinterei

Első látásra belső ellentmondást tükrözhet a cím, hisz a polgári művelődés legfontosabb sajátossága a kultúra és művelődés minden ágában végrehajtott szekularizáció. Ez azonban elsősorban a nagyvárosi polgárság „kulturharca”, Dorozsma 1848 után is érezhető mezővárosi provincializmusában az egyházak jelentős szerepe maradt nemcsak az iskolai élet irányításában, hanem az emberek magatartását motiváló belső rugók befolyásolásában is. Külterületen az első tanyai iskola 1856-ban egy erre a célra átalakított csőzházban kezdte meg működését, ahol a tanító korábban takácsmesterként ténykedett.⁶ Az első belterületi iskola alapkövét 1827. május 7-én fektették le, „mely terméskőből való fundamentumra emeletes normális Iskolát” kívánt építtetni a község. Első tanítói között említik Paulovits Györgyöt, ifjabb és „öregebb” Farkas Jánost. Az iskolában „tanuló gyermekek és leányok száma” 243 fő volt, akikkel „a magyar írás betűkkel és kimondással gyakorolhatott.”⁷ Belterületen az előbb kettő tantermes iskolát tovább bővítették, s 1890-ben már nyolc tanítót foglalkoztatott. Abban az évben indult meg a földművelés, illetve az ahhoz köthető iparos szakmák leendő mestereit képző tanonciskola.

A művelődés alapintézményeiről pillanatképet ad „Dorozsma város 1871-ik évre” készített leltára.⁸ Eszerint az emeletes iskolaépület a „főutcán” foglalt helyet, volt benne négy tanterem, egy múzeum, egy könyvtár s egy háromszobás tanítói lakás. A mellette lévő paplak már földszintes épület volt, viszont hat szobával rendelkezett. Külön lakott a kántor valamelyik mellékutcában szerény két szoba-konyhás, „jó karban” talált lakásában. Tanyai iskola működött Seregélyesen, Átokházán, Göböljáráson, mindenhol egy tanteremmel és egy tanítói lakással. 1889. augusztus 6-án

⁴ *Sztriha Kálmán* 1937. 48.

⁵ Tanácsülési jegyzőkönyv 1800—1821. mutatója említi pl. „hogy bábának való asszony tanulás végett Pestre a Universitasához küldetni rendeltetik”.

⁶ *Miklós Katalin* 1966. 6.

⁷ *História Domus* 68.

⁸ Dorozsma város leltára 1871. évre. Szolnok Megyei Levéltár, Jász Kun Kapitányság Közigazgatási Iratok.

már azt jegyezhetette le a Historia Domus krónikása, hogy Dorozsma külterületén két újabb tanyai iskola építését fejezték be. Ez tulajdonképpen kezdete volt egy nagyobb iskolaépítési programnak, melynek célja a tanyákon tapasztalt mostoha kulturális viszonyok felszámolása volt.

1903-ban a Csongrád megyei Királyi Tanfelügyelőség elfogadta Czékus Árpád dorozsmai állami elemi iskolai igazgató javaslatát nyolc új tanyai iskola elhelyezésére nézve.⁹ Egy iskolaközpontot ugyanez a javaslat Kistemplom tanya környékére tervezett.

Czékus Árpád személyes ügyének is érezhette a tanyai művelődés kérdését, hisz régóta foglalkozott vele, s a kérdésben való jártassága, a lényegét alkotó problémákkal való érzelmi azonosulása miatt a Kecskeméten ülésező tanyai kongresszus 1921. június 1-én a Magyar Gazdaszövetség ajánlatára beválasztotta őt egy országos bizottságba. Ezt a szakértői bizottságot Pekár Gyula akkori kultuszminisztériumi államtitkár hozta létre, s megválasztása után rögtön felkérte Czékus Árpádot Dorozsma ilyen szempontú feltérképezésére. Kezdeti kutatásainak eredményéről ugyanezen év október végén tartott tantestületi értekezleten számolt be.¹⁰ Dolgozata (A tanyai iskolák kérdéséhez) a tanyán létesítendő iskolákat olyan művelődési centrumként fogta fel, amely alaptevékenysége mellett (tanítás) integrálná a művelődéshez jutás egyéb csatornáit is. Ez az iskolára alapozott általános népnevelési és kultúraterjesztési program — figyelembe véve a terület közlekedési és foglalkozási adottságait — nemcsak ésszerű, de határozottan gazdaságos megoldás volt. A tanyai iskolák épületben, felszerelésben, szakemberekben megmutatkozó személyi és tárgyi valósága kedvezett azok népházakként, ifjúsági és tanyai gazdakörökként, népkönyvtárként történő hasznosításának. Rentabilitását közvetetten szolgálhatták olyan törekvések, melyek a háziipar iskolai elterjesztésével egyidejűleg javítottak a nép anyagi helyzetén — s megteremtve ezzel további igények pénzügyi fedezetét — emelték kulturális horizontját. Az iskola néhol a templomot is helyettesítette.

Az iskolák felekezeti jellegűek voltak, de már 1880 körül felvetődött államosításuk gondolata. A községi elemi népiskolák állami kezelésbe vétele dolgában döntőnek bizonyult a városi közgyűlés határozata, mely kimondta, hogy a 14 ezer lelket számláló város „tisztán magyar, szorgalmas és munkabíró, kevéssé vagyonos s így csak saját iskoláiban szerezheti meg azon legszükségesebb tudnivalókat, melyek nélkül ma már a napszámos sem boldogulhat.”¹¹ Ugyanakkor Dorozsma sokáig ragaszkodott ahhoz, hogy kultúráját önerejéből fejlessze, s ez 1894-ben pl. azt jelentette, hogy a község saját költségére 13 tanítót, 1 óvónőt foglalkoztatott. Fizetésükre és a kultúra terjesztésének általános feladataira Dorozsma 1880-tól mintegy 1000 Ft államsegélyt kapott évente. Azonban az iskolák nem feleltek meg rendeltetésüknek, hisz 2103 fő mindennapi iskolakötelesből 1396 fő járt rendszeresen 1894-ben. Még így is 190 tanköteles esett egy iskolára, ennyi gyermekkel azonban egy tanító sikeresen nem foglalkozhatott. Megoldás lett volna új iskolák építése, több tanítói állás meghirdetése, ez azonban pénz híján nem volt járható út. Később — a Klebersberg-féle kultusz-kormányzat jóvoltából — lényegesen javult a helyzet az újabb tanyai iskolák felépítésével. A külterületi iskolák, „mindennaposra” illetve „ismétlőre” beíratkozott tanulóiról 1930-ban készített igazgatói kimutatás jól érzékelteti a helyzet megváltozását.

⁹ Csm L, Kiskundorozsma Külterületi Állami Népiskolák iratai igazgatói jegyzőkönyvek. A Csongrád megyei Királyi Tanfelügyelőség levele Dorozsma előljárási anyagának 1903. május 26.

¹⁰ Csm L, Kiskundorozsma Külterületi Iskolák jegyzőkönyvei 1921. október 25.

¹¹ Kiskundorozsma Előljárási anyagának Iratai 1880—1944. Csm L. Az előljárási anyag 1894. november 22-én kelt levele a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz.

KIMUTATÁS

Az iskola neve	Mindennapos iskolákba beiratkozott száma	Ismétlő tanulók száma
Paptanyai iskola	120	45
Seregélyesi iskola	119	43
Bordanyi iskola	65	57
Belső-átokházi iskola	65	18
Üllés dülői iskola	94	26
Göböljárású iskola	173	45
Karahomoki iskola	57	—
Baromjárású iskola	64	—
Hármas-határi iskola	—	—
Pálos-széki iskola	46	17
Külső-átokházi iskola	67	26
Forráskúti dülői iskola	93	21
Gyapjas dülői iskola	tanítóhiány miatt nincs tanítás	
Királyszéki iskola	83	32
Ménésjárású iskola	100	37
Bába dülői iskola	78	34
Zsombó-dülői iskola	85	37
Kistemplomtanyai iskola	243	57

1895-ben Kiskundorozsma az általa fenntartott iskolákra és egy kisedővóra 9901 Ft-t irányított elő, ami az állami egyenes adók 22%-ának felelt meg. Tehát kulturális célokra oly összeget áldozott, mely a népoktatási törvényben kötelezően meghatározott összeget jóval felülmúlta. Ezért gondolt a község vezetőtestülete az iskolák státuszának megváltoztatására. Az átadásra 1896-ban került sor, ugyanis a helyi vezetők a milleneumi ünnepséget kívánták elhatározásuk végrehajtására felhasználni. „Szomorú emlékként” idézi azt a napot a *Historia Domus*, amikor Kiskundorozsma mezőváros mint átadó, és Csongrád vármegye képviselőjében Tergina Gyula királyi tanfelügyelő mint átvevő szerződésben rendelkeztek egyelőre a göböljárású, átokházi és zsombói iskolák ügyében.¹²

A szűkös pénzügyi feltételek ellenére ezek az iskolák megpróbálták kedvező viszonyokat teremteni az oktatáshoz. Erre vonatkozott a dorozsmai tantestületnek Nagy Zakarhoz, az iskolaszéki elnökhöz intézett levele: „A tanító testület kívánatosnak tartaná az iskolákat mindazon felszereléssel ellátni, melyek a tanítási eredmény fokozása mellett a tanító és tanuló munkáját nagyban megkönnyíti.”¹³

Elsősorban a földrajz, természetrajz, természettan, számtan, beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál szükséges szemléltető képek, s eszközök beszerzését kérték az iskolaszéktől. A tudás legfontosabb forrása azonban akkor is a könyv volt. Különleges jelentőségét a Fülöp József vezetése alatt álló iskolai könyvtárnak az adta, hogy az egyben „közhatalmatú népkönyvtárként” is szolgált. 1891. július 1. és 1892. július 1. között 288 alkalommal kölcsönöztek ki könyvet, a tanítói könyvtár-

¹² SZML, Jász Kun Kapitányság Közigazgatási Iratok. Iskola szerződés 1896. november 30.

¹³ CSm L. Kiskundorozsma Külsőterületi Iskolák jegyzőkönyvei 1894/225.

ból 98-t, az ifjúsági és népkönyvtárból 292-t. Ez utóbbit Fülöp József könyvtáros jelentése szerint „főleg a regény irodalmat kedvelő mívelt közönség vette igénybe.”¹⁴ Nagyobb is lehetett volna a fogalom, de „az ifjúsági könyvtár közhasználatát — az idén is — meg kellett vonni, mert e munkák legnagyobb részt megrongált papírkötésben lazán állanak, így csak néhány kötet adható ki.” Ezen kívül az összetétele sem volt olyan, hogy maradéktalanul megfelelt volna a nép igényeinek. Megtörtént, hogy egy „egyszerű ember” kezébe a Művelődéstörténelem és a Karthausi került, amiket visszahozva kedvetlenül hagyta el a könyvtárat, s nem jött többé. Így pont az ellenkező hatást érte el a könyvtár, mint ami eredeti rendeltetése lenne. Igazi népkönyvtárrá válásához be kellett szerezni a legszükségesebb közönségkönyveket. A dorozsmai iskolai könyvtár egy éves gyarapodását az alábbi táblázat szemlélteti:

	1891 db mű	1892 db mű	1898 db mű
Tanári könyvtár	100	113	121
Népkönyvtár	97	101	106
Ifjúsági könyvtár	86	87	87

Ami az oktatás eredményességét befolyásoló szemléltető anyagokat illeti, egy 1912. december 14-én készült kimutatás áll rendelkezésünkre, mely szerint a dorozsmai iskolákban az alábbi újonnan érkezett eszközök szolgálták az oktatást: 7 db fali olvasótábla, 20 db falikép, 4 db számológép, 8 db métermérték-gyűjtemény, 6 db Csongrád vármegye térkép, 7 db gőzgépet szemléltető kép és 2 db métermértéket szemléltető falitábla. Tárgyi feltételnek kell még azonban tekintenünk azt az épületet, termet, ahol az oktatás zajlott. Erre vonatkozóan fennmaradt az átokházi állami elemi népiskola tantermének és tanítói lakásának méretét tartalmazó dokumentum. A tanterem hossza 10,30 m, szélessége, 6,70, tehát durván 70 m² alapterületű, míg magassága 3,85 m. A tanítói lakás két szobából — mindkettő 25 m² — és egy 15 m² alapterületű konyhából állt. Fersze ezek az adatok önmagukban nem sokat mondanak, igazán értékelhetővé más adatokkal összevetve válnak.

Az egyik probléma az iskolák túlszűfoaltságából adódott. A külterületi állami elemi népiskolák — összesen öt — 1913—14-es tanévére 472 gyerek iratkozott be, meglehetősen ténylegesen iskolába járók száma 450 körül mozgott. Ez akkor is iskolánként átlagosan 90 főt jelentett. Még 1921-ben is arról panaszkodott az egyik dorozsmai tanító, hogy a délutáni foglalkozásokra mári délelőtt 11-kor megérkező ismétlő iskolásokkal együtt a tanteremben 100—120 növendék zsúfolódik össze.¹⁵ Átokházán is gond volt az aránytalanul nagy létszám, de ott növelte a probléma súlyát az is, hogy a rozzant nádtető, korhadt faanyagú épület veszélyeztette az iskolás gyermekek életét 1908-ban. Túlszűfolt volt a seregélyesi iskola is, amit csak tetézt, hogy novemberben még nem volt tüzelőanyag, a gyerekek dideregtek a tanteremben.¹⁶

Egyébként az elemi iskolák tanítási rendje nagyjából megegyezett a mai iskoláztatási ritmussal: szeptember elején kezdődött és június közepén fejeződött be vizsgával. A tíz éven felüli tankötelesek esetében — nyilvánvaló gazdálkodási szempontok miatt — szűkebb volt a tanítási idő: október elején kezdődött, s május elején végződött.

¹⁴ Uo. 1892. július 15.

¹⁵ Uo. 1921. nov. 12.

¹⁶ Uo. 1924. okt. 25.

De nehézségeket okozhatott az is, ha túl kevesen látogatták az iskolákat. Ugyancsak a seregélyesi iskola állapotára vet fényt az az igazgatói látogatáson készült jelentés, mely leírja, hogy a tanteremben csak egy-két lézengő gyermeket látott. Kiskundorozsma város állami iskolai gondnoksa 1909-ben szükségesnek tartotta, hogy levélben értesítse azokat a szülőket és gazdákat, akik a „hivatalos megintés daczára” tanköteles gyermekeiket, gyámoltjaikat, illetve cselédjeiket továbbra sem engedik iskolába járni. A kilátásba helyezett büntetés összege 3 korona volt gyermekenként. A tanyavilág lakossága ugyanis hat-hétéves gyermekét is kénytelen volt foglalkoztatni (általában jószágőrésnél), s inkább fizette a bírságot, de munkára fogható gyermekét nem engedte iskolába. Erről a problémáról szól Deák Margit tanítónő levele is, melyet Czékus Árpád iskolaigazgatónak írt 1914. dec. 1-én.¹⁷ Beszámolója szerint nem tudta a karahomoki elemi népiskolában óráit megtartani növendékei csekély száma miatt. Ez nemcsak a szülőknak az iskolához, a tanulás megbecsüléséhez fűződő viszonyára beszédes bizonyíték, hanem sok esetben a tanyai és községi lakosok általános szociális állapotára is. Ti. az elesett szociális helyzetből következett az, hogy sok szülő — a nagy pénzszüke miatt — még a beíratási díjat sem tudta megfizetni, hogy könyvek, füzetek, tanszerek vásárlásáról ne is beszéljünk. A tél — amikor egyébként a mezőgazdasági munkák szünetelése miatt könnyebben járhattak iskolába a gyerekek — újabb sajátos gond elé állította a szülőket: a téli ruházat hiánya, vagy elégtelen volta szintén gátló tényezőnek bizonyult. Különösen így volt ez 1914 telén, amikor a földből élő népesség vásári ruhabeszerzését nagyban megehezítette, hogy a hadbavonulók apák és fivérek elvitték a háznál megspórolt pénzt.

Ha tovább elemezzük az iskolában megszerezhető művelődés általános feltételeit az ezeket biztosító tárgyi-külső adottságoktól eljutunk a tanítói tevékenység lényegét alkotó tartalmi munkáig. A dorozsmai népiskolai tanítók munkájával, eredményességével mind az igazgató, mind a szentesi tanfelügyelő jelentések sorában fejezte ki megelégedettségét. Pedig az eredmények nem minden esetben támasztották alá ezt az optimizmust. Pl. a kistemplomi iskola I. és II. ismétlő osztályában összesen 85 gyerek tanult, közülük 18-an töltötték már be 1888. augusztus 31-ig a 15. életévüket. Valamennyien megjelentek ugyan az évvégi vizsgán, de csak 16-ról lehetett biztosan megállapítani, hogy jól ír és olvas. Az olyan jelentések, mint amilyenről az egyik igazgatói beszámoló említést tett, hogy ti. a tanító ne könyvből kérdezzen, mert a tanulók így kétségbe vonhatják anyagismeretét, inkább elszigetelt jelenségnek, semmint mindennapos gyakorlatnak tekinthető.¹⁸ Komolyabb hiányosságra utalt az igazgató egyik értekezletén, amikor a helyesírás általános állapotát kifogásolta. Kérte a kollégákat, hogy „szenteljenek több időt a jó pedagógiai és módszertani munkák olvasására.”¹⁹ Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy az iskolának 1914-ben olyan igazgatója volt Czékus Frigyes személyében, aki földrajztudásának elmélyítése végett 1913-ban több hónapos tanulmányi kirándulást tett Orosz-, Finn-, Svéd-, és Németországban, illetve Norvégiában és Svájcban. Az ott megfigyelt földrajzi viszonyokról, természeti jelenségekről, sőt népszokásokról több tanulmányában értekezett és előadásokon is beszámolt róluk.

A tanárok olvasottságát ért kritika mellett talán még súlyosabbnak látszik, hogy a tanulók nem tudták Magyarország folyóit és hegyeit a térképen megmutatni, holott „azokat állandóan lelki szemek előtt kell, hogy lássák.” Ugyanígy tájékozatlannak Budapest hollétét és jelentőségét illetően, ami „a legfelületesebb tanári munkára

¹⁷ Uo. 1929. dec. 2.

¹⁸ Uo. 1929. dec. 2.

¹⁹ Ua. 1929. ápr. 2.

vall.” Egyik kolleganőjéről pedig egész elképesztő dolgokat tapasztalt az igazgató 1929-ben. A gyerekek — második elemisták — nemhogy írni-olvasni alig tudtak, s a dolgozatokat nem javították ki, hanem arra is figyelmeztetni kellett őt, hogy tanítási időben „az osztályban tartózkodják, s ne negyedikes lányra bizza az oktatást.”²⁰

Végezetül nézzük meg, hogy a fennmaradt iratok mit árulnak el az akkori tanítók anyagi megbecsüléséről. Rendelkezésünkre áll Kiskundorozsma 1871. évi költségvetési tervezete. Eszerint a községi tisztviselők (főbíró, bírók, jegyzők, orvos, plébános hadnagyok stb.) fizetésére 5544 forintot, tanítói nyugdíjakra és a négy tanító javadalmazására 2467 Ft-ot terveztek. Csak összehasonlításképp: a lényegesen nagyobb létszámú községi cseléd- és altiszti apparátus évi bérét 1878 Ft-ban állapította meg a jászkun kapitány. Czékus Árpád igazgató egy 1898-as kimutatás szerint a következő havi illetményeket kapta: 33 Ft 33 krajcár fizetést, 8 Ft 33 krajcár lakbérhozzájárulást és 8 Ft 33 krajcár igazgatói tiszteletdíjat. Ez összesen havi 50 Ft járandóságot jelentett. Ezt is érdemes összehasonlítani, az iskolai takarító összes havi illetményével, mely 11 Ft-ra rúgott, tehát durván ötszörös különbség mutatkozott az igazgató javára. A tanítói beosztásban dolgozó kollégák fizetése az alábbi módon alakult: a belterületen — azaz Dorozsma községben — dolgozók évi bére 500 Ft volt a lakbéren felül, míg a külterületi tanítók évi jövedelme 400 Ft-ot ért el a természetbeni juttatások és az ingyenes lakáson felül.²¹ Ez a kor árviszonyai és az értelmiségi státusszal szemben támasztott elvárások ismeretében elegendő volt az alulról úrnak tisztelt értelmiségi életmód fedezéséhez. Persze ennek a fizetésnek (és életmódnak) reálértékét néhány esetben csökkentette az, hogy egyéb fedezet híján pl. a tantermek takarítását a tanító maga végezte el, vagy zsebből fizetett valakit a takarításért. Ha nem is volt mindennapos jelenség, de előfordult, hogy a tanító maga fűtött, szellőztetett, kályhacsövet takarított, csakhogy ne kelljen saját jövedelmét csonkítania. Ez persze lehetett ideiglenes megoldása a kínzó anyagi gondoknak, de hosszabb távon nem volt fenntartható, anélkül, „hogy a tanyáról való mielőbbi menekülés vágya fel ne ébredjen benne.”²²

2. A társas művelődés fórumai

Az iskolán kívüli művelődés fontos szervezetei voltak a különböző társadalmi-gazdasági egyesületek és körök. Sajnos levéltáraink egyetlenegy dorozsmai egyesületnek sem őrzik írásos anyagát, ezért csak közvetett, másodlagos utalásokból tudunk létezéséről. Nem kísérhetjük meg, — az említett dokumentumhiány miatt — valamenyny kör számbavételét, csak néhány ismertebb körről teszünk említést.

Az egyik legjelentősebb és nagy társadalmi reputációval rendelkező egyesület a Kiskundorozsmai Katolikus Kör volt.²³ Nevével ellentétben a kör nem hitterjesztés céljából létrehozott egyházi szervezet volt, hanem zömében világi irányítás alatt álló, s kimondottan művelődési, társadalmi célokat szolgáló egyesület. Felfoghatjuk a mainál lényegesen pezsgőbb dorozsmai társas közélet nagy jelentőségű centrumának, hiszen a helyi társadalmi elit és vagyonos emberek mind tagjai voltak. Elnöke 1938-ban — az új székház felavatása évében — Sztriha Kálmán esperes-plébános, ügyvezető elnök Gyuris Kálmán, választmányi megbízott dr. Korom Ernő községi orvos,

²⁰ Uo. 1929. febr. 2.

²¹ Uo. A Csongrád vármegyei királyi Tanfelügyelőség levele a község előjáróságának 1896. aug. 24.

²² Csm L. Külterületi Népiskolák jegyzőkönyvei 1924. október 25.

²³ Működésére nézve több értékes bejegyzést tartalmaz a Historia Domus.

jegyző Jenei Elek és pénztáros Nagy István volt. Kebelében működött a dorozsmai Katolikus Leányszövetség és a Szent Imre Ifjúsági Egyesület. Rendszeresen bemutattak valamilyen színdarabot Jeney Lajos vendéglőjében, szavalókórusa nemzeti és egyházi ünnepeken egyaránt szerepelt. Elég gyakran rendeztek estélyeket, hajnalig tartó táncmulatságokat, melyeknek szórakoztató és közéleti funkciójuk teljesítése mellett tisztes jövedelmet is hozniuk kellett. Kiemelkedő volt ebből a szempontból a kör új székháza ünnepélyes felavatására rendezett találkozó. Az ünnepély programját a megnyitóra készített „Meghívó” alapján közöljük.

Az ünnepély sorrendje:

November 13-án vasárnap de. 9 órakor gyülekezés a Katolikus Kör új helyiségében. $\frac{1}{4}$ 10 órakor a Kör tagjai a többi Egyesületek tagjaival felsorakozva a Kör zászlója alatt a templomba vonulnak. $\frac{1}{2}$ 10 órakor szt. beszédet és ünnepélyes nagy misét tart Sztriha Kálmán esperes plébános, szt. mise után visszatérés a Kör helyiségeibe. 11 órakor az új székház ünnepélyes felszentelése. Ennek végeztével $\frac{1}{2}$ 12 órakor

Díszközgyűlés.

1. Hiszek egy Istenben... Énekli a Dalárda Palotay József karnagy.
2. Elnöki megnyitó, tartja Sztriha Kálmán esp. plébános, elnök.
3. Gyuris Kálmán ügyvezető elnök, Dr. Korom Ernő községi orvos, választmányi megbízott, Jenei Elek jegyző és Nagy István pénztárnok jelentései a Kör eddigi működéséről és az új székház építéséről.
4. Fohász Szt. István királyhoz. Szavalókórus. A visszacsatolt magyar Felvidék. Irredenta jelenet. Előadják a Kat. Leányszövetség és a Szt. Imre Ifjúsági Egyesület tagjai.
5. Pápai himnusz. Énekli a közönség.
6. Elnöki záróbeszéd.
7. Himnusz. A díszközgyűlés után 1 órakor közebed, mely áll: Vagdalt leves, borjú pörkölt, burgonya, kenyér és savanyúság. Egy teríték ára 1 Pengő 50 fillér. Ebéd alatt Gyuris Pannika magyar dalokat ad elő. Ebéd után 4 órakor tánc, mely éjfélig tart.

A táncmulatságra a belépődíj személyenként 50 fillér.

A zenét XIV. Rácz Jancsi cigányzenekara szolgáltatja. Felelős ruhatár darabonkint 10 fillér. Az ebédre való jelentkezést nov. 12-én szombaton délig kérjük a Kat. Körnél bejelenteni.

Kiskundorozsma, 1938. november hó.

A Katolikus Körön kívül Dorozsma községben jelentős volt még a Stefánia Szövetség helyi csoportjának a működése. Feladatuk elsősorban az egészséggondozás, a differenciált társadalmi helyzetből adódó szociális és egészségügyi hátrányok csökkentése, főként felvilágosító munkával. De ha szükséges volt, konkrét segítségnyújtást is végeztek. Különösen fontos volt az a tevékenység, amely — az iskolával közösen — a várandós asszonyok, illetve kismamák csesemőgondozásához nyújtott segítséget.²⁵

²⁴ A programot részletesen ismerteti a Historia Domus.

²⁵ Csm L. Kültérületi Népiskolák jegyzőkönyvei 1929. február 1.

Dorozsma népességének mentális és életmódbeli viszonyainak alakítását tűzte ki célul „A kun-dorozsmai Polgári társalgó kör” működése, melyet 1872. május 13-án alapítottak az úri viselkedés szabályainak elsajátítására és a művelt társas érintkezés előmozdítása céljából.²⁶ Jóllehet a beterveztett alapszabályok egy-két pontját (pl. hogy ki képviselje az együletet a hatóságok irányában) kifogásolták a Belügyminisztériumban, de a kör működése elé nem gördítettek akadályt.

Legnagyobb számban s hovatovább már-már érdekvédelmi jelleggel a dorozsmai valósághoz legerősebben kötődő gazdakörök tevékenykedtek. Azt lehet mondani, ahány tanyaközpont, annyi gazdakör. Ezek a külterületen szerveződő egyesületek nemcsak a paraszti gazdálkodás szerveződésében, hanem az autonom paraszti művelődés lehetővé tételében is semmi mással nem pótolható szerepet játszottak. A különböző gazdatanfolyamok nemcsak a korszerű agrárkultúra elsajátításának fórumai, hanem egyszersmind a tanyai közéletiség, a városi és országos hírek közös megvitatásának kereteit is jelentették. A paptanyai gazdakör szabályos italmelési jogot szerzett, de Göbolyjárásan ötfajta lapot járattak, s szép könyvtárat rendeztek be.²⁷

A két világháború között összesen 16 különféle társadalmi egyesület működött Kiskundorozsmán. Ezek többsége még a múlt század végén alakult gazdakör, de ott találjuk a katolikus egyház — személy szerint Sztriha Kálmán — kezdeményezésére alakult, a Dolgozó Leányok Egyesületét. Ekkor jött létre a Zöld Kereszt Otthon védőnői lakásokkal.

1944-ben építették fel a dorozsmai népházat, jórészt a Földművelődésügyi Minisztérium kölcsöneiből. Ez nem azonos a kultúrházzal, mégis kultúrmissziót teljesített, amennyiben a gazdakörökben szétszórtan jelentkező szakmai műveltségi igény koordinálására, s a friss tudásanyag gyors terjesztésére vállalkozott, és ezzel a szakirányú kulturálódás fontos orgánumát teremtette meg.²⁸

Külön helyi csoportja volt az Actio Catholicának, mely elsősorban az ifjúság javára végzett különböző szociális akciókat hangolta össze. Különösen jelentős volt az az akció, mely diákoktatásához létesítéséhez szükséges adományokat gyűjtött.²⁹

Szólnunk kell végezetül az intézmények sorában a községi kultúrház tervéről. 1936-ban terjesztették a képviselőtestület elé a vele kapcsolatos költségvetési tervezetet, és az építéshez kiutalandó államsegély felhasználásával kapcsolatos kötelezettségeket. Az előjáróság a kultúrház építését elvben elhatározta, mert arra szükség van, minthogy azonban „megfelelő államsegély kilátásba helyezve nincs”, a község pedig nehéz helyzetére való tekintettel a szükséges költséget fedezni nem tudja, addig vár az építkezés megkezdésével, amíg megfelelő államsegély pénz vagy ínségmunka keretében rendelkezésre nem áll.³⁰ Három évvel később arról értesülhetünk, hogy hozzákezdtek a kultúrház építéséhez, melynek tervezett költsége 95 000 P-re rúgott. Az építkezés megindulása pillanatában 22 000 P állt rendelkezésre a vármegye (10 000 P); az állami ínségmunkaalap (8300 P) és a kultuskormányzat (4000 P) jóvoltából.³¹ A község csupán a telket adta, de azt is kétszer megfellebbezték a helybeli mozitulajdonosok és vendéglősök, akik üzleti érdekeiket látták veszélyeztetve az új

²⁶ SZML Jász Kun Kapitány iratok. A Belügyminisztérium levele a főkapitánynak Jászberénybe 1872. május 23.

²⁷ Csm L. Kiskundorozsma előjáróságának jegyzőkönyve 58/1935.

²⁸ Csm L. Kiskundorozsma közgyűlési jegyzőkönyvek 944/1944.

²⁹ Uo. 541/1944.

³⁰ Csm L. Kiskundorozsma előjáróságának jegyzőkönyve 59/1936.

³¹ Az építkezésről részletesen beszámol Sztriha Kálmán a Historia Domusban.

intézménytől. De ellene voltak a „közgyűlés félművelt emberei is, akiknek nem kell a magyar nép és levente ifjak tanítása.” Sztriha Kálmánt e küzdelemben csupán dr. Vajdovics Béla főjegyző támogatta, de végül is sikerült a szó szoros értelmében tető alá hozni a dolgot, mely — Sztriha szerint — „második templom lesz Dorozsmán”.

3. Kultúra — hatalom — közélet

Egy helyi társadalom műveltségének szerves részét alkotja az a mód, ahogy az intézményes hatalmat birtoklók a község energiáival sáfárkodnak, s ahogy az egyének e sáfárkodás során hozott intézkedésekhez viszonyulnak, illetve ahogy a sorsuk alakításához kapott jogositványokkal bánnak.

Dorozsmán is a hatalom és társadalom közötti összeütközés leggyakoribb színtere a közterhek kivetésének módja és arányos elosztása. A nép a maga részéről igazságtalannak érzett terhek lerázásának egyszerű útját választotta: spontán jövedelem-bujtató vagy adómegtagadás. Különösen így volt ez a város megélhetése szempontjából kulcsfontosságú ún. „részelési rendszer” eddigi alkalmazásával. A legfontosabb nyári munkának, az aratásnak a lakosok között történt közteherszerű részfelosztása „tetemes visszaéléseknek volt kútforrása.” Ez a jászkun autonómia hagyományain nyugvó közösségi gazdálkodási rend 1861-ben már sértette a polgári jogegyenlőségről értesült közvélemény igazságérzetét, főként az alacsonyabb társadalmi helyzetű csoportokét, mert számukra nyilvánvaló volt, hogy „az eddigi szokás mily aránytalan teherrel sújtotta az engedelmes, s különösen a birtoktalan lakosokat”, míg az engedetlen vagyonos elemek e terhekben alig részesültek.³² Tehát Dorozsmán a jogi polgárosodás ellenére a közéletet redemptus örökségükön keresztül továbbra is ellenőrzésük alatt tartó birtokos csoportok megakadályozhatták a közteherviselés elvének érvényesülését. Most azonban a főbíró racionális érveinek hatására, hogy ti. az eddigi rendszer a községnek is nagy kárt okozott, mert alkalmat teremtett a közterhek alóli kibújásra — a közgyűlés új rendszer bevezetését határozta el. Nem valószínű, hogy a szegények iránti rokonszenv vezette a közgyűlést döntésében, de az is a politikai kulturáltság bizonyítéka, sőt ez lehet csak igazán, hogy a szükséges lépést a vagyonosok erősebb megadóztatására a községi bevételek emelkedésének reményében fogadta el. Az új rendszer lényege abban állt, hogy a részes munkát ezentúl egyéni vállalkozóknak adják ki „árlejtés”, azaz árverés útján, s a vállalkozóknak így megajánlott összeget „az öszves lakosság birtok aránylag fizetné.” Ez a rendszer jobban biztosítaná az arányos teherviselés elvét, bár még kérdéses, hogy „mi módon hajtassék be a lakosoktól a fogadott részleők bére.”

Dorozsmán azonban nemcsak a birtokos, hanem a birtoktalanok bizonyos rétegét is készületlenül érte a polgári fejlődés. A régi „biztos megélhetést” nyújtó viszonyok iránt vágyódó szegényemberek politikai tudatlanságát használta ki néhány képviselő, s indított hecckampányt Dudás Béla főbíró ellen 1861-ben. Dudás ebben a küzdelemben a polgári jogrend képviselője, a rendi színezetű előjogokhoz ragaszkodó képviselőkkel és műveletlen szegényekkel szemben. A tekintélyében megtámadott Dudás Béla esetét részletesen ismerteti az 1861. február 16-án tartott közgyűlésről készült jegyzőkönyv. Dudás kénytelen volt a személyét ért súlyos vád miatt a község legfelsőbb fórumát összehívni. Azzal támadták meg, hogy „közeli rokona”, Dudás Mátyás jogerős büntetését — amit a közgyűlés rá tilos legeltetés miatt szabott ki — hatálytalanítani igyekezik, mert az „a tőle behajtott pénzt visszakövetelte a községtől.”

³² Csm L. Kiskundorozsma Községi képviselő testületi ülésének jkv. 1861. márc. 18. 64/1861.

Erről azonban szó nem volt — állította Dudás — hanem inkább arról, hogy Maróthi Gergely és József, valamint Bálint József képviselők beszéltek rá, hogy az „igazságtalan büntetést a bírótól visszakövetelje.” Dudás azonban a kb. egy hónapja viselt főbírói hatalmát „személyválogatás nélkül alkalmazta teljes szigorral ott ahol szükségnek mutatkozott.”

Valószínű, hogy a három képviselő is találkozhatott ezzel a szigorral, akik ezután a bírói feladat sikeres teljesítésének segítése helyett személyes ellenszenvaiknek „a közjót veszélyeztető” kitörését tartották fontosabbnak. Az általuk felbújtott Dudás Mátyás egyébként saját igazsága bizonyosságául, egy másik megtorlatlanul hagyott esetet hozott fel. Lévai János birtokost ugyanis hasonló módon „megintették, mert a patak szabad folyását gátolva építkezett, mégis ez makacs engedetlenségét most is folytatja.” Sőt ezzel meg nem elégedve „a vagyontalan osztályt” a hatalom rendelkezéseivel szembeni ellenállásra lovalta. Bizonyos, hogy ennek a példának is köze lehetett ahhoz, hogy „néhány vakmerő” a városnak járó „kocsivali közszolgálatot tagadott meg” egyenesen a bíróság előtt. A közszolgálat megtagadásának azonban figyelemre méltó motívuma volt: nekik, mint vagyontalanoknak ingyen legelő jár, s ezt nem kapták meg. Valóban járt 1848 előtt, de 1861-ben a polgári telekkönyvezés bevezetése után ez a követelés már határozottan társadalomromboló volt. Még visszataszítóbb viszont az a mód, ahogy a hatalom belső — személyes színezetű ellentéteit próbálták bizonyos személyek a 48 előtti, rendkívül népszerű követelések felkarolásával a maguk javára kihasználni. Nem is annyira az eljárás az, amely súlyos társadalmi következményekkel járhatott, hanem az a képzet, mely az elmaradott társadalmi rétegekben, a 48 előtti jászkun szabadság útjának járhatóságát keltette. Ezt nyugodtan sorolhatjuk a legrombolóbb társadalmi aknamunkához. Ennek megfelelő volt persze a büntetés is: a „megátalkodott engedetleneket” testi fenyegetéssel büntették. Mondhatnánk, hogy a követelések tartalmához igazodó stílusos eszközzel, de az úriszék és a deres eltörlése után 13 évvel a polgári keretekbe nehezen illeszkedő jászkun autonómia anakronisztikus vonásának kell tartanunk. Mindenesetre az új szellem győzelmének tekinthetjük, hogy a közgyűlés Dudás Béla főbíró platformján állva a társadalmi elmaradottság minél gyorsabb felszámolását tűzte ki célul.

A politikai érettség megnyilvánulására nyílt lehetőség akkor, mikor Kiskundorozsmának arról kellett dönteni, hogy marad rendezett tanácsú város vagy arról lemondva nagyközséggé minősíteti magát. Ezt a kérdést a községi képviselőtestület a „község értelmesebbjeinek” részvétele mellett vitatta meg, s jutott arra az álláspontra, hogy a „község anyagi mostoha helyzete miatt a rendezett tanácsról lemondana, a nagy községek sorába kíván lépni.”³³ Bár „az összes lakosok részletes felvilágosítást kaptak, és felhívtak, hogy véleményük és akaratuk szabad nyilvánítása útján” nyilatkozzanak a kérdésről, érthető módon a község ügyeiről nagyobb áttekinthetőséggel rendelkezők véleményére volt kíváncsi az előljáróság. Ez aztán meg is bosszulta magát, mert elsőnek felterjesztett átalakítási kérelmet a belügyminiszter a szükséges kellékek hiánya miatt elutasította.³⁴ Meg kellett volna szavaztatni az „egyes adózókat legalább, mert a lakosok egy része ugyanis közönyös”. Az ellenvéleménnyel bíró adófizetők észrevételeit külön felterjesztésbe kell foglalni, sőt azoknak „kellő alakban leendő nyilvánítására is módot” kell adni.

Ezután a város vezetősége az előírásoknak megfelelő formában, az adót fizető dorozsmai lakosok által aláírt átalakítási kérvényt csatolva ismét felterjesztette a kép-

³³ Jászkun Kapitányi Iratok. Közgazdasági iratok SZML. Kiskundorozsma főbírójának 1872. ápr. 21-én kelt levele a jászkun kerületek Alkapitányához.

³⁴ JKK: I. közig. M. SZML. A belügyminiszter levele a Jászberénybe 1872. szept. 11.

viselőtestület határozatát. 1872. október 26-án kelt levelével a belügyminiszter a jászkun alkapitány tudtára adta, hogy „Dorozsma város képviselő testületének az érdekelt lakosok nevében benyújtott folyamodványát a bizonyítékok alapján” elfogadta, s hozzájárult, hogy „Dorozsma rendezett tanácsú város ezen állásával felhagyva nagyközséggé átalakulhasson.” Ez az átalakulás azonban változást hozott a hatalomgyakorlás eddigi módszereiben. Mint rendezett tanácsú város a főbb tisztségviselőit választotta. Közigazgatási „lecsúsásával” viszont nőtt a kinevezettek száma a vezetésen belül, s ezzel felvetődött a polgári közigazgatás szakszerűségének rendkívül fontos kérdése. A korábbi választott tisztségviselők szakértelmére éles fényt vet az előjáróság egy levele, melyben leírták, hogy az „1867-i népválasztás alkalmával a helyi választó polgárok többsége csábító ígéretekkel félre vezetve néhány hivatalra vágyó egyén önző céljainak eszközévé vált.”³⁵ Így történhetett, hogy a kvalifikáció megítélésére képtelen többség — nagyobbrészt — alkalmatlan egyéneket választott meg. Ezt bizonyítja, hogy a két legfőbb tisztségviselőt (főbíró, főjegyző) a beosztásuk megkívánta hozzáértés hiányában el kellett mozdítani. Később Huszka Ödönt választották meg közjegyzőnek, aki azonban hamarosan lemondott. 1872-ben az újabb — akkor még a régi rendszer szerint gondolt — tisztújításig Kovács Imrét bízták meg a hivatal ellátásával. Csakhogy a rendezett tanácsú státusz megszűntével megszűnt Kovács Imre tulajdonképpeni főállása is: az aljegyzőség. Kinevezett státusza ellen néhányan azzal hadakoztak, hogy fiatal, ismeretlen, míg a vezetők többsége épp szaktudása miatt szerette volna helyettesítő pozícióját állandóvá tenni. Végül is a szakszerűségnek a helyi születéssel, ismerőséggel szemben elsőbbséget biztosító többségi akarat győzött.

Az adó, a közigazgatás mindenkit foglalkoztató kérdése mellett a közéleti viszonyokat leginkább befolyásoló tényező az egyház szabályozó tevékenysége. Dorozsma életében a katolicizmus nem pusztán magánügy, nemcsak hitbéli kérdés, hanem az emberek magatartását, gondolkodásmódját alakító fontos szociális fórum. Az iskola és egyház meghatározó kapcsolatáról fentebb volt már szó. Tekintsük át most a politikai vezető réteg és az egyház közötti viszonyokat. Egyenjogú, partneri kapcsolatokról persze alig lehetett szó, mert a plébános a község legjobban fizetett tisztségviselője volt. Szociális státuszát meghatározó feltételeket azonban a község nem módosíthatta önkényesen, mert ezekbe a kérdésekbe beleszólási joga volt a váci püspöknek is. Ez történt azon főpásztori rendelkezés kapcsán is, mely az általános drágaságra való tekintettel a misestipendiumok (napi, templomi, kántori juttatások) 50%-os emelését indítványozta. A magas helyről érkezett rendelkezést a kegyúrral csak egyszerűen közölték, azt remélve, „hogy így egyes képviselőknek az egyház rovására rendkívüli módon hajhászott népszerűségének sérelme nélkül méltányolhatják azt az állanatot, melybe egy 100 esztendőnél idősebb abnormis stóladiszabás juttatta a klérust.”³⁶ De a képviselőtestület ezt az 1916-ban kelt felsőbb egyházi rendeletet szokatlanul durva módon utasította vissza. Sőt azzal fenyegetődött, hogy az engedélve nélkül szédett stólaszedéseket hivatalosan is bepanaszolja a vallás- és közoktatásügyi miniszternél.

A papság és világi vezetőség szembenállása nem volt előzmény nélküli Dorozsmán. Kovács Pál pl. rendkívül nagy alapítványt helyezett az egyház gondozása alá, amiért is díszpolgárrá választották, oklevéllel tüntették ki a dorozsmai városházán. Nem tudjuk a pontos okát annak, hogy miért, de tény, hogy az 1887. évi dorozsmai

³⁵ JKK. I. közig. M. SZML. Kiskundorozsma előjáróságának 1873. jan. 17-én kelt levele a belügyminiszternek.

³⁶ Historia Domus 198. p.

búcsúra szóló meghívást szokatlan élességgel utasította vissza. Levelet intézett a patronátushoz, melyben leszögezte: „A kúnok kujonok, de vannak ott egyszerű pap-tisztelők is, de vannak tudákos, izgága, ostoba, kevélyek többen.”³⁷ Végezetül alá-húzta, hogy Dorozsmán most olyan a vezetők közszelleme, hogy az „minden plébá-nost megnyomorít.” Sajnos nem állnak rendelkezésünkre olyan források, melyek e közszellemet empirikusan is megfoghatóvá tennék. Kiss István dorozsmai plébános esete egy kis adalék a fenti megállapításokhoz. Ő úgy vélekedett, hogy „e város népe templomszerető, buzgó nép, úgy hogy lelki pásztorainak benne öröme telhetik, annál kevesebb örömet találhat azonban a nép vezetőiben, ún. hangadóiban, kik a legkezdetlegesebb műveltség s nemesebb érzés híjával patronusi vélt nagyságukat igazi paraszt göggel szokták plébánosukkal szemben nyilvánítani”³⁸ A műveltségi tőke naponként bizonyított fölényének tudatában lépett fel a plébános a benne és intézményében csak a „papzsákját” látó „bugris” parasztokkal szemben, még ha azok a község jelenlegi vezetői is. Ez a fellépés persze legalább annyira volt döly-fős, mint amennyire kulturálatlanok voltak maguk a „hangadók.” A szembenállás valószínű okát az egyháznak a polgárosultság körülményei közepette elszenvedett főként hatalmi és gazdasági természetű súlyvesztése jelentette.

Ezek voltak a legfontosabb területek, melyek a közéleti kulturáltság megnyilvánulásának helyi kereteket adtak. Nem állíthatjuk, hogy a kultúra és közélet egymást alakító viszonyait maradéktalanul feldolgoztuk, de úgy véljük, hogy a fenti esetek ismertetésével is közelebb jutottunk a dorozsmaiak uralkodó gondolkodás- és érzés-világához.

IRODALOM

Bánkiné Molnár Erzsébet

1987 A Jászkun Kerület helységeinek közigazgatási szervezete (1745—1848). Cumania 10. Kecskemét, 119—153.

Felpétzi Győri Jenő

1937 Dorozsma régi életéről. Kiskundorozsma.

Miklós Katalin

1969 Kiskundorozsma község kulturális fejlődése újratelepítésétől napjainkig. Kézirat. Somogyi-könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény.

Sztriha Kálmán

1937 Kis-Kun-Dorozsma története. Kiskundorozsma.

³⁷ Historia Domus 132. p.

³⁸ Historia Domus 138. p.